

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research Article**Subject Area**
HistoryVol: 8
Issue: 56
Year: 2022
Pp: 512-517Arrival
16 December 2021
Published
28 February 2022
Article ID 1378Doi Number
<http://dx.doi.org/10.31576/smrj.1378>**How to Cite This Article**
Canatan, Y. (2022). "Basra Körfezi Civarında Osmanlı-İngiliz Nüfuz Mücadelesi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(56): 512-517.

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Basra Körfezi Civarında Osmanlı-İngiliz Nüfuz Mücadelesi**Ottoman-British Influence Struggle Around the Persian Gulf**Doç. Dr. Yaşar CANATAN¹ ¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Artvin/Türkiye**ÖZET**

Osmanlı hâkimiyeti önce Basra'ya daha sonra 1550'lerde Lahsa'ya ulaşması üzerine Necid'de de varlığını hissettirmiştir. Mithat Paşa 1871 yılında gerçekleştirilen askeri harekât neticesinde Hufuf, Katif ve Katar kazalarından oluşan Necid mutasarrıflığını kurmuştur. Katar, Arap yarımadasının Kuzeydoğu sahilinde Basra Körfezi'nin güneybatısındaki Bahreyn Adası ile Bahrülberat körfezleri arasında kuzeye doğru uzanan bir yarımadanın üzerinde yer alır. Halkı genellikle denizcilik ve inci avı ile uğraşmaktaydı. Osmanlı kaynaklarında da adı ilk defa 1555 tarihinde geçmiştir. Katar'da klasik dönemdeki Osmanlı varlığı hakkında elimizde yeterli bilgi yoktur. Katar'daki mahalli idarecilerin Ahsa ile ilişkileri ve Ahsa beylerbeyliği sınırları dâhilinde emlakların bulunması, buranın Osmanlı idaresinde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Basra Körfezi, Necid, Bahreyn, Nevahi-i Tis'a, Osmanlı Devleti**ABSTRACT**

Ottoman domination made its presence felt in Necid after it first reached Basra and then Lahsa in the 1550s. As a result of the military operation carried out in 1871, Mithat Pasha established the Necid governorship, which consisted of the districts of Hufuf, Katif and Qatar. Qatar is located on a peninsula extending northward between the island of Bahrain and the Gulf of Bahr al-Barat in the southwest of the Persian Gulf on the Northeastern coast of the Arabian peninsula. Its people were mainly engaged in sailing and fine hunting. In Ottoman sources, his name was mentioned for the first time in 1555. We do not have enough information about the Ottoman presence in Qatar in the classical period. The relations of the local administrators in Qatar with Ahsa and the presence of real estate within the borders of Ahsa Beylerbeyliği indicate that this place was under Ottoman rule.

Keywords: Persian Gulf, Necid, Bahrain, Nevahi-i Tis'a, Ottoman Empire**1. GİRİŞ**

Necid bölgesi, Arabistan coğrafyasının en yüksek bölgesini oluşturan etrafı çöllerle çevrili büyük bir sahadır. Osmanlı hâkimiyetinin önce Basra ya daha sonra 1550'lerde Lahsa'ya ulaşması üzerine Necid'de de varlığını hissettirmiştir. Genel olarak eski Arap kabilelerinin dolaştığı bu bölgede Bedevi Arap örf, adet ve geleneği etkindir. Osmanlı Devleti bu geleneksel kabilelere müdahale etmek yerine serbestlik, müsamahakârlık siyaseti uygulayarak onların dolaştıkları alanlara en yakın idari merkez vasıtasıyla bu kabileleri yönetmiştir. Ulaşabildiğimiz kaynaklar özellikle 1871 tarihinde yapılan Necid ve Ahsa askeri harekâtı sonucunda eski beylerbeylik merkezi olan Ahsa-Lahsa'da Necid mutasarrıflığı ismiyle bir idari birimin tesis edilmesinden sonra meydana gelen hadiseler ve İngilizlerin müdahaleleri anlatılmaktadır. Necid bölgesi meselesi arşivlerde bolca malzeme bulunmasına rağmen yayınladığımız bu yazı daha ziyade adı geçen mutasarrıflığı kuran Mithat Paşa'nın hatıratındaki bilgileri içermektedir. Vehhabi mezhebinin ortaya çıkıp Suud ailesi elinde siyasi bir güç haline dönüşmesinden sonra bölgesel aktörler arasında meydana gelen rekabetler, Osmanlı Devleti'nin buna yaklaşımı ve İngilizlerin müdahale girişimleri anlatılmaktadır. (Babâli Hariciye Nezareti, 1917:10 vd.)

Balkan Savaşları dönemlerinde Ahsa bölgesinden Türk askerinin naklini fırsat bilerek söz konusu bölgeyi ele geçiren Suudi Arabistan'ın kurucusu olan Abdülaziz İbn Suud ile Osmanlı hükümetinin 1914 yılının ortalarında yaptığı antlaşmayı yeterli gören yazarlar, yazılarında bu hususta fazla düşünce beyan etmemişlerdir. (Kurşun,1998:195 vd.)

Zira bu söz konusu antlaşmayla Necid bölgesi valiliğe dönüştürülerek Abdülaziz İbn Suud Paşa unvanlı ile vali olarak atanmıştır. Meclis ve padişahın onayından geçen bu düzenleme ve antlaşma I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine bu antlaşma gerekleri takip edilmemiştir. Osmanlı hükümetinin savaşın başından itibaren vali sıfatı ile yazışmalar yaptığı İbn Suud 1915 senesinde gizli bir anlaşma yaparak bazı menfaatler karşılığında savaşta bağımsız kalmayı taahhüt etmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Hariciye Nezareti, "reel politik" olarak Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki haklarını savunamayacağı kanaatindeydi. Hemen bu dönemde Şerif Hüseyin'in isyanı Hicaz'da bir devlet kurmaya dönüşmek üzere olduğu için dikkatler bu husus üzerine yoğunlaşmıştır. Osmanlı devlet adamları bir noktada diğer savaş kayıplarını benimseyebilmişse de Hicaz meselesindeki umutlarını hala korumaktaydı. Üzerinde durulan diğer bir husus da Katar meselesidir.

Mithat Paşa 1871 senesinde yapılan askeri harekât sonucunda Hufuf, Katif ve Katar kazalarından oluşan Necid mutasarrıflığını (Salnamelerde Ahsa Sancağı) kurar. Katar, Arap yarımadasının Kuzeydoğu sahilinde Basra Körfezi'nin güneybatısındaki Bahreyn Adası ile Bahrülberat körfezleri arasında kuzeye doğru uzanan bir yarımada üzerinde yer almaktadır. Halkı genellikle denizcilik ve ince avı ile uğraşır; bir kısmı da Bedevi Arap kabilelerinden meydana gelmektedir. Osmanlı kaynaklarında adı ilk defa 1555 tarihinde geçmektedir. Ancak Katar'da klasik dönemdeki Osmanlı varlığı hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Katar'daki mahalli idarecilerin Ahsa ile münasebetleri ve Ahsa beylerbeyliği sınırları içerisinde emlaklarının bulunması, buranın Osmanlı idaresinde olduğunu göstermektedir. (Kurşun,2004:1-28)

Katar'ın bilinen ve erken dönem bir Osmanlı belgesinde kaydedilen ilk idarecileri olan Beni Müsellem ailesi zamanla Necid'deki Vehhabi Suud ailesiyle Bahreyn'de hüküm süren Al-i Halife ailesi arasında kalmıştır. 1860'lardan sonra bunlara birde Bahreyn'e yerleşmeye çalışan İngilizler ilave olmuştur. Bu sıralarda kabilelerin idaresi el-Sani ailesinin eline geçer. Mithat Paşa'nın Ahsa seferi sırasında İngilizlerin baskısından bıkan Muhammed b. Casim el-Sani Osmanlı askerini Katar'a davet eder. Osmanlı askeri bölge yerleştikten sonra 1872 yılından itibaren Necid mutasarrıflığına bağlı bir kaymakamlık olarak teşekkül ettirilmiş ve kaymakamlığına da yönetici ailenin emiri getirilmiştir. Oldukça zeki, maharetli ve siyasi bir kişiliğe sahip olan Casim el-Sani, Katar'ın ikinci kaymakamı olmuş ve bu görevi 1913 tarihindeki vefatına kadar devam ettirmiştir. Aslında bu düzenleme ile ilk defa Katar'ın bütünlüğü sağlanmış olmaktadır. Zira ne Beni Müsellem ne de el-Sani ailesi hiçbir zaman Katar yarımadasının tamamı üzerinde hâkim olmuşlardı.

2. KATAR'DA OSMANLI-İNGİLİZ NÜFUZ MÜCADELESİ

Katar 19. ve 20. asırlarda Basra Körfezi'nde Osmanlı-İngiliz nüfuz mücadelesinin en yoğun yaşandığı bölgelerden ve 1913 tarihinde yapılan Osmanlı-İngiliz Antlaşması'nda üzerinde tartışılan en önemli hususlardan birisiydi. Osmanlı Devleti bu antlaşma ile İngilizlerin Katar kaymakamlığının içişlerine müdahale etmeyeceklerine dair taahhütleri karşılığında Katar yarımadası üzerindeki bütün taleplerinden feragat edeceklerini ve buranın eskiden olduğu gibi Şeyh Casim b. Sani ve halefleri tarafından idare edilmesi konusunu kabul etmiştir. Ancak bu sırada Şeyh Casim'in vefat etmesi üzerine yerine oğlu Abdullah'ın atanması da Osmanlı Devleti'nin muvakkatı ile olmuştur. Buda Katar'ın Osmanlı Devleti ile olan münasebetini tamamen koparılmadığını ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti Katar'da bulunduğu sınırlı sayıda jandarma gücünü geri çekmek de ağır davrandığı gibi, Katar tarafı da bu hususta herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Ancak bir I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte söz konusu bölgedeki Osmanlı Devleti'nin varlığı fiilen sona ermiştir. I. Dünya Savaşı döneminde Basra Körfezi'nde büyük bir askeri üstünlük gösteren İngiltere, 3 Kasım 1916 tarihinde diğer Körfez şeyhleriyle yaptığı gibi Katar emiri Abdullah ile de bir himaye Antlaşması imzalanmıştır. Böylece Basra ve Bağdat'ın işgaline giden yol açılmıştır. Açıkça ifade etmek gerekirse bu hususta yayınlanan el-Katar Sevahili meselesi başlıklı yazılan yazıların I.Dünya Savaşı sonrasında en azından İngiliz himayesinin kaldırılması ve bu konuda yapılan 1913 antlaşmasına geri dönülmesini sağlanması için bir ön hazırlık yapılmasının şart olduğu konusunu ortaya koymaktadır. (Kurşun,2004:1-28)

3. BAHREYN VE MASKAT'TA OSMANLI-İNGİLİZ NÜFUZ MÜCADELESİ

Osmanlı Devleti'nin sahillerine oldukça yakın ve stratejik bir bölgede bulunan Bahreyn Adası, Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi'ne inmesinden itibaren her zaman siyasi bir çatışma alanı olmuştur. Müslüman olan halkın Osmanlı idaresindeki yerlerle her zaman direkt olarak münasebetleri mevcuttur. Bu yapı bölgedeki Osmanlı idarecilerin Bahreyn'i Osmanlı coğrafyası kabul ederek zaman zaman müdahale etmelerine vesile olmuştur. Hatta Osmanlı belgelerinde egemenlik iddialarının olduğu Necid Sahilleri ifadesi, Kuveyt'ten itibaren Katar ve Bahreyn'i de içine alarak Maskat' a kadar uzanan bölgeler için kullanılmaktadır. Osmanlı Hariciyesi imparatorluğun son senelerinde dahi İngilizlere karşı Bahreyn'de Osmanlı egemenlik hukukunun varlığını savunmuştur. Bu konuyla ilgili hazırlanan bir raporda, Arap yarımadasının sahilinde yer alan Bahreyn'in, iç işlerinde özerk ve ancak dış siyasi müzakerelerde Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu ifadelerine yer verilmektedir. (BOA, HR.HMŞ. İŞO, 50/8)

Bahreyn şeyhleri de dış müdahalelerin yapılmadığı dönemlerde Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını her zaman arz etmişlerdir ve hatta bunun yanında doğrudan hediye tarzında veya dolaylı bir şekilde vergi bile ödemişlerdir. Gerek iç meselelerine ve gerekse çevredeki geleneksel emirliklerle bazen yaşadıkları sorunlar da da metbu sıfatıyla Osmanlı Devleti'nin hakemliğine başvurmuşlardır. (Kurşun,2004:36-44)

Klasik dönemde Bahreyn ile ilgili nüfuz mücadelesinde Osmanlı Devleti'nin en önemli rakibi İran'dı. Ancak İran'la yaşanan rekabeti çoğu zaman Bahreyn şeyhlerinin girişimleri çözmüştür. Üstelik Osmanlı Devleti'nin gücü karşısında İran'ın iddiaları havada kalmıştır. İngilizlerin Hindistan'a yerleşmeleri ve Basra Körfezi'nde

Maskat'tan sonra Bahreyn'i ikinci operasyon noktası olarak seçmeleri üzerine burada Osmanlı-İngiliz rekabeti gün yüzüne çıkmaktadır. Zira burası önemli bir stratejik ve ticari mevki olarak neredeyse Basra Körfezi'nin bütün inci ticaretini yürütmekteydi. İngiltere Devleti 1805 yılından itibaren Bahreyn kabileleriyle münasebet kurarak orada bir altyapı hazırlamıştır. Bunun yanı sıra ayrıca 1820 senesinde korsanlığın engellenmesi bahanesiyle Maskat ve diğer bazı şeyhliklerle yaptığı anlaşmalarla bölgedeki faaliyetlerini arttırmıştır. Osmanlı Devleti ise 1840'lı yıllardan itibaren bu ve buna benzer faaliyetleri yakın takibe almıştır. Ancak bölgede asker ve gemi ikame edemediğinden geleneksel münasebet yöntemlerinin dışına çıkamamıştır. Oysa gemileri ve siyasi memurları buralarda cirit atan İngilizler, bölgeyle ilgili politikaların da bir hayli mesafe almışlardır. Bahreyn'in Bağdat Valisi Mithat Paşa'nın 1871 senesinde gerçekleştirdiği Ahsa Seferi'nin dışında tutulmasındaki gaye İngilizlerle bir problem yaşamaktan kaçınılmasıydı. (Kurşun, 1998:91)

Osmanlı Devleti buna rağmen daha sonraki yıllarda fırsat buldukça Bahreyn üzerindeki hak ve iddialarını diplomasiyi kullanarak dile getirmiştir. Hatta II. Abdülhamid ve İttihatçılar dönemlerinde Bahreyn sakinlerine Osmanlı Devleti'nin vatandaşı muamelesi yapılması İngilizlerin protestosuna sebep olmuştur. (Kurşun, 1998:163)

Sonuç itibariyle 1913 tarihinde yapılan Osmanlı-İngiliz Antlaşması'nın beş numaralı sözleşmesinin, üçüncü kısmı İngilizlerin iddia ve isteklerine uygun olarak düzenlenmiştir. Burada dönemin Osmanlı hükümetinin aldığı kararın da etkili olduğu anlaşılmaktadır. (BOA, MV. nr.162, 39-1-3)

Osmanlı hükümeti İngiltere ile yapılan söz konusu antlaşma çerçevesinde görülen hususlar da uyumlu davrandığı gerekçesi ve iki taraf arasındaki ihtilafli meselelerin çözülebilmesi amacıyla Bahreyn Adaları üzerindeki iddialarından vazgeçmiştir. Nitekim bu konuda yayınlanan Hariciye raporunda da bu politika benimsenmiş olmalı ki, konuyla ilgili geleceğe dönük herhangi bir beklenti ve çözümden söz edilmemektedir. Hürmüz boğazında yer alan ve Umman'ın başkenti olarak ibadet mezhebine mensup Seyyid İmamlar tarafından yönetilen Maskat, adeta Hint Okyanusu ile Arap Yarımadası arasında bir tampon bölge olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti İslam'ın beşiği olan Arap yarımadasının kendi hâkimiyetinde kabul etmekle birlikte geç dönemde Maskat üzerinde çekişen İngilizlerle Fransızların yaptıkları antlaşmalara itiraz etmediği gibi, Maskat imamlarının Avrupalı devletlerle kurdukları münasebetlere de müdahil olmamıştır. İstanbul Maskat imamları ile her zaman iyi ilişkilerde bulunmuştur. Özellikle Basra vilayeti ile Maskat değişik vesilelerle dayanışma içerisinde olmuştur. Dini bağların yanı sıra bölgedeki canlı ticarete her iki tarafın münasebetlerini sağlamlaştırılmış ve hatta Basra yöneticileri meydana gelen bazı iç karışıklıklar da, Maskat imamlarının yardımlarına başvurumaktadırlar. Bu sebepten dolayıdır ki Bağdat ve Basra vilayetlerinde ki Osmanlı Devleti'nin yerel yöneticilerinin yazışmalarında Maskat'ın daima Osmanlı idaresindeyken zamanla müstakil hükümete döndüğü tezi savunulmaktadır. (Kurşun, 2004:31-36)

Zaman zaman Maskat'ın işlerine müdahale eden Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerine karşı Maskat imamlarının bağımsızlığını hiçbir zaman itiraf etmemiş ve bu bölgeyi korumak amacıyla kendin nüfuz sahası içinde olduğunu göstermeye çalışmıştır. Adı geçen 1913 antlaşmasıyla bölgede yapılmak istenen düzenlemelerin gelecekte herhangi bir tereddüde yer bırakmaması gerektiği düşüncesiyle Maskat üzerinde diğer bölgeler kadar ısrarcı olmamıştır. (BOA, HR. sys, 85-25, lef 11; lef 13,4)

4. ADEN VE CİVARINDA OSMANLI-İNGİLİZ ÇEKİŞMESİ

Kapısı Hint okyanusuna açılan dünyanın önemli ve stratejik birimi etkisinde yer alan ve 16. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin ilgisini çeken Aden bölgesi, 1538 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman döneminde Hadım Süleyman Paşa'nın bölgeye askeri harekatı ile fethedilmiştir. Aden Hint Okyanusu'na yerleşen ve Kızıldeniz'de hâkimiyet kurarak İslam dünyasını tehdit eden Portekizlilere karşı yapılan nüfus mücadelesinde üst olarak kullanılmıştır. Yemen'in fethi tamamlanıp Yemen Beylerbeyliği kurulduğunda Aden Yemen'e bağlı olarak idare edilmiştir. Osmanlı askerleri Portekiz tehlikesinin sona ermesine paralel olarak belli bir dönem içinde bölgeden çekilerek buradaki idareyi yerel yöneticilere bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu fiili durumuna karşılık olarak burasının egemenlik hakkı Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Ancak yerel yöneticiler arasındaki siyasi çekişmeler her zaman olduğu gibi devam etmiştir. Hindistan'a yerleşen İngiltere, aynı Portekizliler gibi özelliğini kavradığı Aden'le ilgilenerek İngilizlerin her zamanki yaptıkları siyasetlerini uygun olarak, 19 Asrın başında San'a şeyhi ile uyuşmazlık halinde olan Lahiç sultanıyla bir ticari antlaşma yaparak aynı dönemde San'a şeyhi ile irtibata geçmiş, onu kazanmak için bir takım hediyeler göndermiş ve söz konusu bölgeye yerleşmek için uygun bir fırsat beklemiştir. 1837 yılında Aden yakınlarında kaza yapan İngiliz bandıralı bir geminin mürettebat ve yolcularının o bölgedeki yerlilerin saldırısına uğraması, İngiltere'nin aradığı fırsatı yakalamasına imkan sağlamıştır. İngiltere'nin hesap sorarak baskı yaptığı Lahiç sultanı tazminat olarak şehri ve limanı İngilizlere satmaya rıza göstermiştir. İngilizler Lahiç sultanının oğlunun bu söz konusu duruma itiraz etmesi üzerine 1839 tarihinde Aden'i işgal ederek orayı idari olarak Hindistan'ın

Bombay şehrine bağlamıştır. Ümit burnunun keşfedilmesiyle birlikte canlılığını kaybeden Aden ticareti Kızıldeniz-Hindistan yolunun açılmasının ardından tekrar yeniden canlanmıştır. Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra gemilerin kömür ikmal deposu olması hasebiyle ehemmiyeti daha da artmıştır. Doğu telgraf şirketinin Hindistan, Uzakdoğu, Avustralya Zengibar' giden denizaltı kablolarının buradan geçmesi bu bölgeye ayrı bir jeopolitik önem kazandırmıştır. İngiltere bu yüzden Aden'le yetinmeyerek, bu civardaki stratejik yerlerin tamamını işgal etmeye koyulmuşlardır. Osmanlı Devleti 1872 senesinde bir dizi askeri, siyasi ve idari tedbir olarak Yemen'deki idare sistemini yeniden düzenleyerek oradaki sorunları yerel yöneticilere bırakmak yerine merkezden çözüme sürecine girmiştir. Böylece bölgede var olan uluslararası sorunlar da yeniden taraf olduğunu ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nin bu tutum ve davranışlarından endişelenen İngilizler, Lahiç bölgesi üzerindeki baskıları arttırmıştır. Osmanlı Devleti 1873 yılında İngilizlerle bu hususlarla ilgili müzakerelere girerek kendi egemenlik alanında saydığı Aden civarındaki Nevahi-i Tis'a şeyhlikleri ile ilişki kurulmasını istemiş ancak İngiltere, Osmanlı Devleti ile daha önce yaptığı bazı antlaşma ve girişimleri delil göstererek Osmanlı'nın bu tür girişimlerine karşı çıkmıştır. (BOA, HR. sys, 85-24, lef 11; lef 13,4)

Yemen'e bağlı Taiz sancağının güneybatısında yer alan Nevahi-i Tis'a İngilizlerin Aden'den kuzeye doğru yayılma arzularına paralel olarak sınır tartışmalarına konu olmuştur. Aslında Arap coğrafyasının hemen hemen her tarafında olduğu gibi (BOA, HR. sys, 85-17) burada da temel tartışma meselesi aşiretlerin yaşama biçiminden dolayı mevsimlere göre yer değiştirmeleri sırasında meydana gelen sınır ihlalleridir. İngilizlerin bölgelerde yaşayan kabileleri silahlandırması geleneksel aşiret kavgalarını daha tehlikeli hale getirmiş ve bu mücadeleler menfaatlerini zedelediği gerekçesiyle daima İngiliz müdahalelerine ortam hazırlamıştır. 19. yüzyılın sonunda İngilizlerin söz konusu girişimlerine karşı, Osmanlı Devleti'nin bu uzak Arap coğrafyasında verdiği mücadeleleri konuyla ilgili belgelerden takip etmek mümkündür. Özellikle 1899 yılında Taiz sancağından İstanbul'a gelen raporlarda, İngilizlerin kanun tanımazlıkları, Aden'e yerleştikten sonra Taiz'e doğru bir demiryolu yapma düşünceleri, aşiretlerle ilişkileri ve ayrıca silah ticaretini teşvik ederek adı geçen bölgelerdeki kargaşaya artırdıkları açıkça ortaya çıkmaktadır. (BOA, Y.MTV, 192-149;194-31; 197-2)

1900'lü yılların başlarından itibaren artık Nevahi-i Tis'a problemi sıkça konuşulan meseleler arasına girmiştir. Konuyla ilgili olarak yapılan yazışmalarda İngilizlerin yaklaşımları reddedilmiş ve bölge üzerindeki Osmanlı hukukunun varlığı ispat edilmeye çalışılmıştır. İngilizlerin bölgedeki kabile şeyhleri ile yaptıkları anlaşmaların Osmanlı hükümeti nazarında hiçbir zaman anlaşma özelliği taşımadığına ve bu bölge üzerindeki Osmanlı hukukunun devrinin asla mümkün olamayacağına yapılmıştır. Açıkladığımız Aden ve Nevahi-i Tis'a meselesi başlıklı rapor bu meseleyi ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Osmanlı hükümeti gerek Hicaz ve gerekse Yemen bölgesi üzerindeki hukukunu iki esasa dayandırmaktadır; birincisi fetih hakkından kaynaklanan hukuk, ikincisi ise padişahın aynı zamanda halife olması hasebiyle hem kendi tebaası hem de bütün müslümanların haklarını koruma zorunluluğu, İngilizlerin işgal ve iddialarını Aden dışına taşıma girişimleri 1901 senesinden itibaren Nevahi-i Tis'a hududunun belirlenmesi çalışmalarını başlatmıştır. Bu hususta komisyonlar kurulmuş, yerinde ve her iki ülkenin başkentlerinde görüşmeler yapılmıştır. (BOA, DÜİT, 69,3-23)

Ancak özellikle Yafa, Zali ve Celile arazisi üzerinde ihtilaflar meselesinin 1914 Antlaşması'na kadar sürüncemede kalmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu bu şartlardan emin olmadığından meseleyi zamana yaymayı tercih etmiştir. Nihayet 1913 yılında Basra Körfeziyle ilgili konularda İngilizlerle anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca Osmanlı ve İngiliz temsilcileri Nevahi-i Tis'a hususunda da 1903, 1904 ve 1905 yıllarında yapılan sınır protokollerinin bir antlaşmaya dönüştürülmesini prensip olarak benimserler. Osmanlı Devleti Kızıldeniz tarafında 500 mil kare genişliğindeki münazaraları arazi üzerindeki hukukundan vazgeçmez ve antlaşma bu şekilde 9 Mart 1914 tarihinde imzalanmıştır. Yemen taraflarındaki Osmanlı-İngiliz sınır antlaşması ise 6 Haziran 1914 tarihinde teati edilerek yürürlüğe girmiştir. 1916 yılının Ekim'inde kaleme alınan Aden ve Nevahi-i Tis'a meselesi başlıklı raporun sonuç kısmında yer alan Aden kıtasının İngilizler tarafından ne türlü hiyel (hileler) ve desais (entrikalar) ile edildiği ve daha sonra Tevsi-i arazi ile Nevahi-i Tis'a'nın en önce istiklalini tasdik ile münasebete giriştiği şeklindeki ifadeler Osmanlı Hariciye Nezareti'nin İngiliz politikalarına ve antlaşmaya yaklaşımını ortaya koymuştur. Zira İngilizler bu antlaşmayla Yemen'de Nevah-i Tis'a hududundan Basra Körfezi'ndeki Uceyr'e (Suudi Arabistan'ın doğusu) kadar olan bölgenin Osmanlı egemenliğinde olduğunu kabul eder. Aden, Nevahi-i Tis'a Hadramut Uman (bugünkü Uman değil, Dubai ve Abu Dabi bölgesi) ve Maskat'ta da Osmanlı egemenlik ve nüfuz sınırları dışında kalmıştır. Bu antlaşmalarla Osmanlı Devleti'nin gümrük vergilerinin arttırıldığı ve Bağdat demiryolu ile Kuveyt hususunda Osmanlı görüşürüm benimsendiğine vurgu yapan raporun müellifleri; aslında savaş sırasında kapitülasyonların kaldırılmasıyla bu sonucun zaten kendiliğinden meydana geldiği, ileride yapılacak barış görüşmelerinde Osmanlı hükümetinin bu antlaşmayı yok hükmünde sayabileceği ve savaşın Osmanlı lehinde tamamlanması durumunda daha önceki yazılı çekincelerine dayanarak ve Aden ve Nevahi-i Tis'a'yı yeniden

gündeme getirerek devletin menfaatlerine daha uygun bir antlaşmanın yapılabileceği kanaatindeydi. (Babıali Hariciye Nezareti, 1334:18-19)

Arabistan sahillerinin güneyinde yer alan ve Yemen vilayetinin bir uzantısı olarak Osmanlı hakimiyetinde kabul edilen Hadramut'un yerel yöneticileri de Osmanlı hükümrancılığını benimsemiştir. Hadramut, önemli bir liman kenti ve Uman sınırlarına kadar uzanan stratejik bir mevkiydi. 1914 Osmanlı-İngiliz Antlaşmasıyla Osmanlı hükümrancılık ve nüfuz alanı dışında kalmaktadır. Hariciye Nezareti'nin hazırladığı raporda halifelik nüfuzundan kaynaklanan Osmanlı iddialarının bile dile getirilmesi (Kurşun,1998:85) fiili durumun benimsendiğinin işaretidir. (Babıali Hariciye Nezareti, 1334:1-6)

Babü'l Mendeb yakınlarında olup Taiz sancağından kabul edilen Şeyh Said arazisi 1868 yılından itibaren Osmanlı Devletiyle Fransa devleti arasında soruna neden olmuştur. Hindistan yolunda İngilizlerle rekabete kalkışan Fransızlar 1868 tarihinde bir ticaret yeri bulmak amacıyla Şeyh Said'i yerel yöneticilerden Şeyh Ali Sabit'ten satın almak istemesi, Osmanlı Devleti'nin itirazlarıyla karşılaşmıştır. Ve ayrıca Fransızlar I. Dünya Savaşı'na kadar burada bir hak elde edememişlerdir. Hariciye Nezareti I.Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin işgal ettiği bu bölgenin, savaştan sonra Fransızlar tarafından talep edilme ihtimaline karşı buradaki Osmanlı hukukunun muhafazasının gerektiği kanaatindeydi. (Babıali Hariciye Nezareti, 1334:1-2)

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Osmanlı sahillerine oldukça yakın ve stratejik bir yerde olan Bahreyn adası, Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezine inmesinden itibaren hep bir siyasi çatışma alanı olmuştur. Müslüman olan halkın Osmanlı idaresindeki yerlerle doğrudan münasebetleri vardır. Söz konusu bu yapı bölgedeki Osmanlı idarecilerini Bahreyn'i Osmanlı toprağı kabul etmiştir. Osmanlı hariciyesi imparatorluğun son yıllarında dahi İngilizlere karşı Bahreyn'de Osmanlı egemenlik hukukunun varlığını savunmuştur. Konuyla ilgili hazırlanan bir raporda, Arap yarımadasının sahilinde yer alan Bahreyn'in, iç işlerinde özerk ancak dış işlerinde siyasetten Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu ifadeleri yer almaktadır. Bahreyn şeyhleri de dış müdahalelerin olmadığı dönemlerde Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını arz etmişler ve hatta doğrudan hediye tarzında veya dolaylı bir şekilde vergi bile ödemişlerdir. Bahreyn şeyhleri bununla beraber gerek iç meselelerinde ve gerekse çevredeki geleneksel emirliklerle yaşadıkları sorunlarda metbu sıfatıyla Osmanlı Devleti'nin hakemliğine başvurmuşlardır.

KAYNAKÇA

29 Temmuz 1913 tarihinde İngilizlerle yapılan Basra Körfezi civarına ait hususlarla ilgili mukavelelerin beşincisinin ilk on maddesi Kuveytyle ilgilidir. (Zekeriya Kurşun, Katar'da İngilizler)

Babıali Hariciye Nezareti, Aden ve Nevahi-i Tis'a Meselesi, İstanbul, 1334

Babıali Hariciye Nezareti, Hadramut Meselesi, İstanbul, 1334

Babıali Hariciye Nezareti, Mısır Meselesi, İstanbul, 1334

Babıali Hariciye Nezareti, Necid Kıtası Meselesi, İstanbul, 1917

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Dahiliye, nr.6356

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA, A.M.K.T.U.M, 11/13

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA, HR. SYS, 85-17

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA, HR. SYS, 85-24, lef 11; lef 13

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA, İ.D.H, 632/43975

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA, MD, nr III, hüküm nr. 2518

Benj Slot, Kuwait, The Growth of a Historic Identity, Kuveyt, 2003

BOA, DÜİT, 69, "3-23"

BOA, Y.MTV, 192-149; 194-31; 197-2

Burcu Kurt, Ortadoğu'da Bir İstikrarsızlık Unsuru: Şattü'l-Arap Sorunu, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006

İlhan Ekinci, Fırat ve Dicle'de Osmanlı İngiliz Rekabeti, Ankara, 2007

Mehmet Hurşid Paşa, Seyahatname-i Hudud, Neşr Alaeddin Eser, İstanbul, 1997

Muahedat Mecmuası, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1298, III

P.J. Vaikiotis, The History of Modernn “Egypt” Baltimore, 1991

Rihlet Murtaza b.ulvan, Neşr Said b. Ömer Al Ömer, Kuveyt, 1998

Şemsettin Sami, Kamusü'l Alem, İstanbul, 1316, VI 4220

Zekeriya Kurşun, Basra Körfezinde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi, Katar'da Osmanlılar 1871-1916, Ankara, 2004

Zekeriya Kurşun, Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti Vahhabi Hareketi ve Suud Devletinin Ortaya Çıkışı, Ankara, 1998